

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83750,Banachiewicz-Tadeusz.html>
2023-12-04, 07:50

Banachiewicz Tadeusz

BANACHIEWICZ Tadeusz (13 II 1882, Warszawa – 17 XI 1954, Kraków), astronom. Syn Artura, właściciela ziemskiego, i Zofii Rzeszotarskiej.

Ukończył V Gimnazjum w Warszawie ze srebrnym medalem, egzamin maturalny złożył w 1900. W 1900–04 studiował na wydziale fizyczno-matematycznym UW. Stopień kandydata nauk uzyskał za nagrodzoną złotym medalem pracę poświęconą stałym redukcyjnym heliometru Repsolda z obserwatorium w Pułkowie. W 1905–06 wykładał astronomię na Wyższych Kursach Naukowych w Warszawie (S. Kalinowskiego). Następnie, 1906–07 kontynuował studia astrofizyczno-matematyczne w Getyndze pod kierunkiem K. Schwarzschilda. Lata 1908–09 spędził u O. Backlunda w Pułkowie. Po powrocie do Warszawy podjął pracę młodszego asystenta w Obserwatorium Astronomicznym. W 1909–10 zdał w Warszawie i na Uniw. Moskiewskim egzaminy magisterskie. W 1910–15 był asystentem w Obserwatorium Engelhardta, filii Obserwatorium Astronomicznego Uniw. Kazańskiego. Jesienią 1915 przeniósł się do Obserwatorium Astronomicznego w Dorpacie (ob. Tartu), gdzie w XII 1915 uzyskał stanowisko prywatnego docenta przy Katedrze Astronomii. Od X 1917 był docentem na uniw. w Dorpacie, od III 1918 profesorem nadzwyczajnym i dyrektorem Obserwatorium Astronomicznego – pozostał nim do 31 V 1918, kiedy uczelnia została zamknięta. Po powrocie do Polski w X 1918 powierzono mu funkcję zastępcy profesora geodezji na PW. 1 III 1919 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego UJ i objął stanowisko dyrektora Obserwatorium Astronomicznego tego uniwersytetu, które piastował, z przerwą w okresie II wojny światowej, do końca życia. Aresztowany przez Niemców 6 XI 1939 z grupą uczonych krakowskich, został wywieziony do obozu w Sachsenhausen, skąd powrócił do Krakowa w pierwszych dniach II 1940. Po wojnie aż do końca życia był kierownikiem Katedry

Astronomii UJ, 1945–51 także Katedry Geodezji Wyższej i Astronomii AGH w Krakowie. Był członkiem TNW, PAU, PAN oraz naukowych towarzystw zagranicznych, laureatem wielu odznaczeń. W 1932–38 piastował funkcję wiceprezesa Międzynarodowej Unii Astronomicznej. Po powstaniu w 1923 Polskiego Tow. Astronomicznego był przez 10 lat jego pierwszym prezesem.

Wniósł ważny wkład do astronomii teoretycznej. Uprościł i zmodyfikował metodę Olbersa wyznaczania orbit parabolicznych (1915), przyczynił się do postępu w metodach wyznaczania orbit eliptycznych, rozwiązując istotne dla tego problemu równanie Gaussa IV stopnia i opracowując odpowiednie tablice (1916–17), dowiódł znaczących ograniczeń wykorzystywanej w mechanice nieba teorii perturbacji Gyldéna-Brendela (1926), natomiast na granicy astronomii i matematyki lokuje się dokonane przez niego wyprowadzenie ogólnych wzorów poligonometrii sferycznej (1927). Ten ostatni wynik wiąże się bezpośrednio ze sformułowanym i rozwijanym przez B. rachunkiem krakowianowym, któremu od 1922 poświęcił ponad 50 prac; obszerna monografia *Rachunek krakowianowy* ukazała się pośmiertnie w 1959.

W astronomii obserwacyjnej wniósł swój wkład na wielu polach. W 1910–15 prowadził systematyczne obserwacje Księżyca heliometrem Obserwatorium Engelhardta; ponad 1000 obserwacji krateru Mösting A posłużyło później do kilkukrotnych wyznaczeń stałych libracji i figury Księżyca, wykonanych przez innych badaczy 1923–68. W Krakowie zainicjował dwa duże programy badawcze: obserwacje wizualne gwiazd zmiennych zaćmieniowych i obserwacje momentów zakryć gwiazd przez Księżyc; pierwszy program stał się wizytówką Obserwatorium Astronomicznego UJ. Dzięki staraniom B. zwiększyły się zasoby instrumentalne obserwatorium; w 1922 otwarto na beskidzkiej Łysinie pierwszą polską górską stację astronomiczną (Stacja Zamiejska na Lubomirze), spaloną w wyniku działań wojennych 15 IX 1944. W 1953 doprowadził do przekazania UJ terenów Fortu Skała na nową lokalizację obserwatorium i do ustawienia tam w 1954 pierwszego w Polsce radioteleskopu o montażu paralaktycznym i czaszy 5 m.

Doświadczenie w prowadzeniu badań geodezyjnych i geofizycznych, zdobyte w okresie kazańskim, starał się wykorzystać w 1923, inicjując próbę zniwelowania odcinka Kraków-Warszawa, i w 1926, podejmując ekspedycję, której celem były pomiary grawimetryczne na Pomorzu. W 1924–26 był wiceprezesem Komitetu Geodezyjnego Państw Bałtyckich.

W 1920 założył i do 1922 był redaktorem naczelnym „Okólnika Obserwatorium Krakowskiego”. W 1922 rozpoczął wydawanie „Rocznika Astronomicznego Obserwatorium Krakowskiego”, od 1923 podającego w specjalnym dodatku efemerydy minimów jasności gwiazd zmiennych. W 1925 stworzył „Acta Astronomica” – ukazujący się do dziś kwartalnik naukowy o zasięgu międzynarodowym; do końca życia pozostawał jego redaktorem naczelnym.

Od 1955 spoczywa w Krypcie Zasłużonych na Skałce. W 1933 nowo odkrytą planetoidę nazwano 1286 Banachiewicza, jego imię nosi też krater na odwrotnej stronie Księżyca.

Śródka.

T.Z. Dworak, J.M. Kreiner: *Tadeusz Banachiewicz – twórca krakowianów*, Wrocław 1985; tychże: *Tadeusz Banachiewicz (1882–1954)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Matematyki i Fizyki*, red. B. Szafirski, Kraków 2000, s. 161–179; U. Perkowska: *Corpus Academicorum Facultatis Philosophiae Universitatis Jagellonicae 1850–1945*, Kraków 2007, s. 9–10; „Postępy Astronomii” 1955, t. 3, z. 2 (J. Witkowski); Archiwum UJ: OA 18.

Jarosław Włodarczyk

[Poprzedni](#)
[Następny](#)